

„Ma olen kõnelenud!”

Varauusaegse Tartu ülikooli (1632–1710) akadeemiliste oratsioonide korpusest

RAHEL TOOMIK

Käesoleva artikli eesmärgiks on pakkuda üldistav sissejuhatus varauusaegse Tartu ülikooli oratsioonide ehk akadeemiliste kõnede žanrisse ning selle toimimisse kirjandusliku, pedagoogilise ning sotsiaalse praktikana. Artikkel tugineb Tartu kõne-korpuse bibliograafilise metateabe¹ ning kõnede paratekstide (tiitellehtede, pühenduste, õnnitlusluule) analüüsile ning võrdlusele žanri- ja mõtteloolisest perspektiivist. Eraldi tähelepanu pälviv disputatsioonide ning oratsioonide võrdlus, sest hoolimata sellest, et need on nii-öelda sõsaržanrid, akadeemilise kirjanduselu kesksed tekstiliigid, mida harrastati varauusaegses Tartus kõrvuti. Kogu Tartu akadeemilise trükikoja toodangust moodustavad need kaks žanri kokku tervelt 60% ning kutsed disputatsioonidele ja kõnepidamistele veel 10% (Jaanson 2000: 42). Siiski on nende uurimistraditsioon kujunenud ebaühtlaselt: disputatsioonid on seni saanud rohkem tähelepanu. Samuti annab artikkel ülevaate oratsioonide senisest uurimisest, proovib pakkuda mõne perspektiivi oratsiooni žanri paremaks mõistmiseks ning viimaks ka visandeid, kuidas ja miks rakendada oratsioonide uurimisse digihumanitaaria võtteid.

Akadeemiline oratsioon (ladinakeelsest sõnast *oratio*, mis on ka Tartu korpuses tüüpiline pealkirja esimene osis) on kõige lihtsamalt väljendatuna ülikoolis peetud kõne.² Varauusaegses akadeemilises kontekstis tähistab see ühtaegu hariduslikku praktikat, mis hõlmas õppe-eesmärgil kõnede kirjutamist ja avalikku ettekandmist ning mida harrastati mõneti varieeruvate nimetuste all, ent samas üsna standardse sisuga XVI–XVIII sajandil üle Euroopa (Schneider 2022: 17). Thomas Costello nimetab näiteks varajase XVII sajandi Cambridge'i ülikooli kolmeks kõige olulisemaks hariduse jagamise meediumiks loengut, disputatsiooni³ ning deklamatsiooni (*declamatio*) ehk oratsioonide pidamist (Costello 1958: 11). Sama jaotus kehtis paari tuhande kilomeetri kaugusel Tartus (Piirimäe 1982: 62–64; Tamm jt 1982: 201).

¹ Metateave (andmed andmete kohta) tähistab siinkohal tekstide kohta kogutud bibliograafilist informatsiooni: täispealkiri, autori nimi, esitamis- ja trükkimiskuupäevad, eessõnade, pühenduste ja õnnitluste autorite nimed, lehekülgede arv ja formaat, teksti keel jne.

² Artiklis on kasutatud sõnu *kõne* ja *oratsioon* täissünonüümidena.

³ Varauusajal tähistab disputatsioon ülikooli kontekstis ühtaegu nii reeglipärast avalikku akadeemilist väitlust kui ka selle kirjalikku esitust. Dispuudi põhiosalisteks olid vastutav professor ehk eesistuja (*praeses*), seisukohtade kaitsja (*respondens*) ning üks kuni mitu oponenti (*opponens*), vt lähemalt Friedenthal 2021.

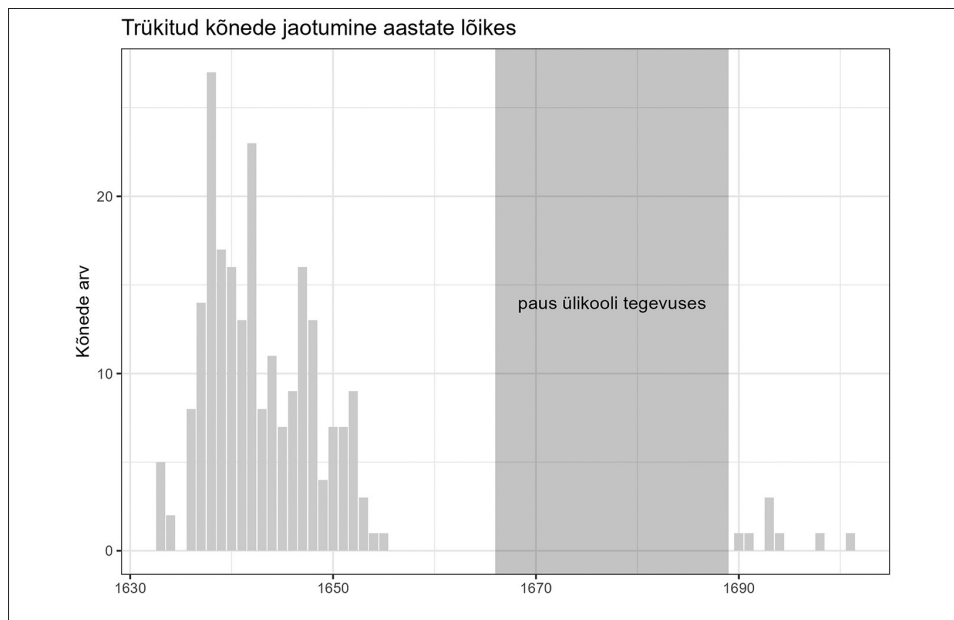
Tartu kõnede korpus koosneb pisut rohkem kui paarisajast⁴ valdavalt ladina-keelsest trükitekstist (eranditeks kolm heebrea ja kreeka keelt sisaldavat teksti) ning hõlmab ajaliselt tervet ülikooli Rootsi perioodi 1632–1710. Lõviosas pärinevad need kõned ülikooli esimesest, Academia Gustaviana (1632–1666) perioodist ning nende autoriteks võivad olla ühtmoodi nii tudengid kui ka teised akadeemilise pere liikmed. Kõnesid võidi kirjutada pidulikeks sündmusteks (riiklikud ja kiriklikud pühad, ülikooliga seotud inimeste matused, ülikooli enda üritused) või õppetöö eesmärgil abstraktsetel teemadel kõiksugustest valdkondadest. Tartu kõned kannavad enamasti tüüppealkirja *oratio* koos teema- või laaditäpsustusega, nt *oratio de homicidio* („kõne inimtapust”) või *oratio panegyrica* („panegüürliline” ehk ülistav kõne). Valdavalt on kõned proosas, kuid leidub ka paarkümmend värsis kirjutatud kõnet, mille domineeriv värsimõõt on heksameeter.

Ene-Lille Jaansonil Tartu ülikooli trükikoja bibliograafia väidab Rootsi perioodi trükitoodanguks 595 väitekirja ehk disputatsiooni ning 232 oratsiooni, kusjuures kõnede arv langeb tugevalt Academia Gustavo-Carolina perioodil (1690–1710), mil trükki jõudis vaid 10 kõnet. Kogu teadaolevast trükimahust Rootsi perioodil (Jaansonil 1389 nimetust) moodustavad kõned tervelt 17%. (Jaanson 2000: 42–43) Miks Gustavo-Carolina perioodil kõnede trükkiaandmine sedavõrd vähenes, ei ole päris täpselt teada, ent tõenäoliselt pole küsimus kõnedes endis (sest vähenes ka igasugune muu akadeemiline trükkimine ning kutsete põhjal on teada, et kõnesid peeti pisut rohkem, kui neid on meieni jõudnud), vaid üleüldistes raskustes akadeemia taaskäivitamisel, mis Põhjasõja puhkemise tõttu lõpuks päriselt ei õnnestugi. Tartus oli aastatel 1690–1698 ülikooli trükkalil Johann Brendekenil tudengite ja õppejõudude nappuse tõttu sedavõrd vähe tööd, et ta pidi paluma trükitegevust subsideerida. (Vunk jt 2023: 38) Pärast ülikooli Pärnusse kolimist kajastus Põhjasõja surve aga lisaks kogutrükiarvude langusele ka trükitud materjali sisus, kus senisest tugevamat tooni hakkasid andma riiklikud patendid ning kõnede üheks põhiteemaks kujunes käimasolev sõda. Ka Pärnust on kutsete põhjal teada, et kõnesid peeti rohkem, kui neid kas trükki jõudis või säilis. (Päll 2011: 41–47)

Teiseks võib kiratsemise taga märgata toleaeegses ülikoolielus sagedast mustrit, kus võimekad ja innukad indiviidid võivad lühikese ajaga silmapaistvalt palju panustada või eest vedada, ent pideva ressursipuuduse tingimustes ei õnnestu järeltulijatel nende hoogu säilitada. Academia Gustaviana ajal pidas ametlikult aastatel 1634–1649 kõnekunsti ja poeetika professori ametit Rostockis ja Greifswaldis tudeerinud pärjatud poet Laurentius Ludenius (Lorenz Luden), kes lisaks üle saja kõne juhendamisele kirjutas harilikult neile ka eessõnu ja õnnitlusi, pidas kokku kolme professuuri, dekaani- ja rektori ametit, disputeeris rohkelt väga mitmekesistel teemadel ja pidas ka ise kõnesid. (Kaju 2009: 41–58) Eessõnu ja õnnitlusuuletusi kirjutas ta kõnede tegelikult veel aastatel 1650–1653, samuti leiab 1982. aastal ilmunud Tartu

⁴ Täpsed hinnangud tekstide arvule erinevad, sest korpus määratlevad piirid võivad olla üsna plastilised ning koguarv võib kõikuda juba sõltuvalt sellest, kas selle hulka arvatakse ka duplikaadid ning teadaolevad, ent mitte säilinud kõned. Ene-Lille Jaansonil (2000) bibliograafia järgi antud Tartu oratsioonide arv 232 ei hõlma kõnekogumikke ega kõneaktuste tekstide väljaandeid (*actus oratorius*), vaid ainult üksikkõnesid.

ülikooli ajaloo käsitlest väite, et Ludenius abistas ka pärast retoorikaprofessuurist loobumist raamatukogu juhatajana tudengeid poeetika- ja retoorikaküsimustes (Tamm jt 1982: 202), ühesõnaga on Ludeniuse mõju tegelikult tuntav kuni tema surmani 1654. aastal. Retoorikaprofessori ametit pidasid Tartus veel Heinrich Oldenburg (1632–1634), Olaus Hermelin (1690–1695), Michael Dau (1695–1704) ja Jakob Wilde (1705–1710) (Tamm jt 1982: 202–203), kuid nende tegevus kajastub säilinud kõnede korpuses Ludeniusega võrreldes sedavõrd märkamatul ja marginaalsel määral, et laias laastus on Tartu oratsioonikultuur peaaegu üleni võrdsustatav Ludeniuse isikuga.

Joonis 1. Kõnepidamine jääb soiku juba pikalt enne reaalset pausi ülikooli tegevuses. See on seoses Laurentius Ludeniuse surmaga aastal 1654. Kõnede loendamisel on lähtutud märgitud trükiaastast.

Suuremat osa säilinud Tartu oratsioonide algupäraseid trükiseid ei hoita Tartus, vaid eri Euroopa raamatukogudes: Stockholmis, Helsingis, Uppsalas, Lundis, Riias ja mujal. Kõigist säilinud Tartu kõnedest on kogutud mõnikümmend mapitait foto- ja mikrofilmikoopiaid, millele on praegu võimalik tervikkorpusena ligi pääseda ainult Tartu Ülikooli raamatukogu haruldaste raamatute saalis. Praegu on kõik koopiad küll digiteeritud, ent veel mitte ESTER-i andmebaasi kaudu ligipääsetavad. Leidub üksikuid poolikuid või väga kehvasti loetavaid koopiaid, mis õnnestub tulevikus loodetavasti asendada kõrge kvaliteediliste digiteeringutega originaalidest. Üksikud Eestis säilitatavad kõnede originaalid on kõik digiteeritud ning terviktekstidena kättesaadavad ESTER-is. Neid on kokku 12 ning Jaanson (2000) bibliograafias on need tähistatud koodiga R Est. A.⁵

⁵ Märkida tuleb küll, et koodi kirjpildis tuleb kohati ette vigu ning kood võib esineda nii kujul „R Est. A”, „R Est A” (ilma punktita) kui ka „R Est.A” (ilma tühikuta).

Tartu korpuse, ent tegelikult kogu Rootsi riigi ülikoolikultuuri omapäraks on trükitekstide rohkus. XVI sajandi Oxfordis polnud näiteks tudengikõnesid kombeks üldse trükki anda (Schneider 2022: 24), samas kui Saksamaal valitses trükitud disputatsioonide ning oratsioonide vahel tõsine arvuline lõhe: XVII sajandi saksa keele-ruumi trükiste andmebaasis VD17 annab otsisõna *disputatio* 25 491 tabamust, *oratio* aga kõigest 2657. Samuti on haruldaselt hea Tartu korpuse bibliografeeritus: kõik teadaolevad Tartu kõned on hõlmatud Jaanson (2000) ülikooli trükikoja bibliograafiasse. Varauusaegset ülikoolikirjandust kipub kimbutama nähtus, mida nimetatakse vahel Gerhard Dünnhaupti teedrajava artikli (Dünnhaupt 1980) pealkirja põhjal hellitavalt „barokiajastu jäämäeks” (sks *der barocke Eisberg*), milles jäämäe tilluke tipp on bibliografeeritud varauusaegne materjal, veealune massiiv aga tohutu hulk sissekandmata kirjandust, millest pole võimalik midagi teada ning seetõttu seda ka arvestatavalt uurida. Ehkki ülimalt tänuväärse XVII sajandi saksa keele-ruumi trükiste bibliografeerimisprojekti VD17 publikatsioonides on kuulutatud nii mõnigi kord jäämäe sulamist (nt Bürger, Wolf 2009) ning Saksa tekstide puhul on olukord VD17 andmebaasi loomisega tõepoolest paranenud, on Tartu kõnede kõrvale võrdleva materjali leidmine endiselt keeruline ja tülikas ülesanne.

Samas esitab ka Tartu kataloog väljakutseid. Tartu trükikoja koondbibliograafia on kasutatav kas paberkujul või optilise tekstituvastuse (OCR) läbinud digiteeringuna, millest viimane on küll kõnekorpuse tervikuna käsitlemisel suureks abiks, ent sisaldab paratamatult ka otsinguid takerdavaid vigu (vt joonealust märkust 5). Samuti on bibliograafia korrastatud trükiaasta järgi ning ülikooli trükikoja trükiste liigiline loend alles ootab tegijat. Oratsioonides sisalduvast materjalist kas või esialgse ülevaate saamine nõuab seega aega ja pühendumist, mis võib osutuda kõrgeks lävepakuks. Uurijatel, keda võiks teoreetiliselt oratsioonides sisalduv materjal huvitada, puudub võimalus saada kas või pealkirjade põhjal kiire ülevaade sellest, mida see korpus üldse sisaldada võiks. Jaanson on väga tänuväärse oma bibliograafia lõpus esitanud nimekirja neist bibliograafiakannetest, mida ta peab oratsioonideks, ent lisatud pole kõneks kvalifitseerumise kriteeriume, mis võib tekitada mõningast segadust.

Kõnesid õnneks ei puuduta disputatsioonide kataloogimise tüüpprobleem, otsustamatus autori nimetamisel: kas märkida selleks eesistuv professor (*praeses*), kes võis sageli olla disputatsiooni kirjutaja, või siis disputeerinud tudeng (*respondens*) või hoopis mõlemad? (Friedenthal 2021: 871) Tartu oratsioonidel on alati üks ametlik autor ning tiitellehel üks nimi. Samas kimbutab oratsioonide kataloogimist disputatsioonidega analoogne pealkirjaviariatsioonide probleem. Kui disputatsioonideks võib kohati lugeda nii pealkirjas dissertatsioonideks, diatriibideks kui ka *exercitio*’teks liigitatud trükiseid, mis võivad olenemata pealkirjas esineva määratleva sõna erinevast sõnaraamatutähendusest viidata ühele ja samale žanrile (Friedenthal 2021: 874), siis Ludenius pidas aastaid järjest Tartus Gustav II Adolphi surma-aastapäeval mälestuskõnesid, mis algavad enamasti sõnaga *immortalitas* (‘surematus’) ega kasuta kunagi korpuse tüüpilist pealkirja *oratio*. Samuti on aastatel 1647–1653 olnud miskipärast põgusalt moes kirjutada eulogiaid (*elogia*), mis tähis- tab harilikult teatud tüüpi ülistuskõne žanri, mida kirjutatakse kõige sagedamini

isikutele või kohtadele. Need on tõesti ülistavad kõned, kuid enne mainitud perioodi pealkirjastatakse sarnaseid ülistavaid kõnesid läbivalt sõnaga *oratio*. Seega ei pruugi Tartu korpuses *elogia* markeerida päriselt kuigi hästi eristuvat alažanri.⁶ Pärast 1653. aastat ei esine korpuses enam ühtegi euloo jaoks pealkirjastatud kõnet, ehkki aususe mõttes tasub mainida, et 1653. aastal on pikk paus ülikoolitegevuses juba väga ligidal ning ilmub ainult paar üksikut kõnet. Academia Gustavo-Carolina pärandis *elogia*-nimelisi kõnesid ei esine.

Et Tartu kõnedest ei eksisteeri masinloetavaid versioone, on sõnaotsingud püüdnud ESTER-is juba niigi lühendatud pealkirjadega, mistõttu võib andmebaasist vajaliku leidmine uusladina keele ortograafiliste variatsioonide, erinevate nimekujude⁷ ning lühendamistavade tõttu kujuneda omajagu keeruliseks ülesandeks. Ka eeskujuliku bibliograafia abi kasutades võib esineda takistusi akadeemilistele korpustele ligi pääsemisel, sest tegu on omanäoliste žanride ja suurte korpustega, mis ei sobitu kuigi hästi tänapäeval tavapärase üldotstarbeliste kataloogidega ning mis esitavad kataloogimisele kõrgeid nõudmisi. Kirjeldatud probleeme lahendaks ilmselt kõige efektiivsemalt spetsiifiliselt oratsioonitekstidele keskendunud andmebaas, mis oleks kujundatud algusest peale korpuse vajadusi ja uurijasõbralikkust silmas pidades. Heaks eeskujuks võib siinkohal tuua Academia Gustaviana ladinakeelse juhu luule andmebaasi (Neolatina), mis sisaldab peale metainfo ka masinloetavaid tekste, võimaldab kuvada märksõnu kontekstis (KWIC), leida kollokaate ja visualiseerida otsisõnade esinemist ajateljel. Oratsioonide andmebaasi juures võiks unistada veel eri nimekujude ühitamisest üheks autorikirjeks ning autorikirjete seostamisest Arvo Teringu (1984) kokku kogutud põhjaliku matriklinfoga: millal autor ülikooli tuli, millega ta veel tegeles, kellega lävis ja mis temast edasi sai. Mainitud funktsioonid võiksid olla kasulik töövahend mitte ainult oratsiooniuurijatele, vaid kõigile, kelle uurimistöö on seotud varauusaegse Tartu ülikooli ajaloo või selle kirjanduseluga.

Uurimisseis ja oratsioonide väärtuse küsimus

Tartu oratsioonide uurimisloos võib jagada laias laastus kaheks erineva lähenemisega haruks: üksikute kõnede juhtumianalüüsideks ning üldistavateks käsitlusteks, mis üritavad kirjeldada žanri ja praktika toimimist tervikuna ning püstitada kogu korpust haaravaid žanriloolisi hüpoteese. Juhtumianalüüse on praeguseks kogunud kena hulk, teiste seas Janika Pälli (2007, 2011), Kristi Viidingu (2013, 2015), Kaarina Reinu (2010, 2011, 2019, 2020), Meelis Friedenthali ning Tiina Vähi (2023), Tiina-Erika Friedenthali (T-E. Friedenhtal 2023) ja Anne Lille (2000) sulest, samuti on kõnesid käsitletud üliõpilasuuringutes (Roos 2003; Rääm 2010; Ülem 2010; Luik 2011; Kaukvere 2011; Liiv 2011; Luik 2011; Kase 2024), millest kõik peale viimase

⁶ Nii on Tartus näiteks peetud euloo jaoks põllumajanduse (Rudeliu 1653) ja kreeka keele ülistuseks (Krook 1652); viimane pole säilinud.

⁷ Näiteks kohtab 1642. aastal kõnega üles astunud tudeng Christophorus Kühniuse perekonnanimest veel variatsioone Künius, Kunius, Kuhnius ja Kuen. ESTER-is toob vasteid neist ainult esimene.

tegelevad oratsioonide üksikute komponentidega: trükitehnilised elemendid, tiitel-lehed, allikad ja eeskujud. Ainsana proovib kõnede kohta üldistavaid järeldusi teha Kristiina Kase, kes sõnab oma magistritöös, et „käsitlusi, mis keskenduksid oratsioonide analüüsimisele õppetöö kontekstis ja selle osana, ei leia ülemäära palju” (Kase 2024: 9).

Žanri ja praktikat üldistavaid käsitlusi on tööpoolest palju vähem, need on reeglina vanemad, piirduvad üldjuhul põgusate mainimistega ülikooli ajaloo käsitlustes ning eristuvad juhtumianalüüsides kriitilisema tooni ning kohati eirava suhtumise poolest. Piir üldistava ning üksikut kirjeldava vahel ei ole absoluutne ning väga heal tasemel üldistustaotlusi leiab nii mõnestki juhtumianalüüsist, ent fookusest sõltuvalt mängivad need paratamatult mõneti sekundaarset rolli. Terviktõlkeid eesti keelde on Tartu kõnedest tehtud neli: Petrus Andreae värsskõne hariduse ülimumslikkusest (Viiding jt 2007: 30–45), Olaus Mobergi panegüürline kõne kuningas Karl XII Dünamünde lahingu võidu puhul Põhjasõjas (Päll 2011), Johannes Risinghi (2009) kõne Tartu linnast, millest tuleb pikemalt juttu pisut allpool, ning Academia Gustavo-Carolina Pärnusse kolimise inauguratsiooniaktuse kõnede trükis, mis sisaldab mitme eri kõneleja kõnesid (Academia Gustavo-Carolina... 1999).

Põhjus, miks üldistavate ja üksikute käsitluste toon erineb, peitub tõenäoliselt huvitavas väärtusnihkes, mis on toimunud nii disputatsioonide kui ka oratsioonide retseptisioonis. Omas ajas olid need žanrid ja praktikad kõrgelt väärtustatud, mis ilmneb kas või suurtest trükiarvudest ja nende pikalt püsinud staatusest ülikooli-hariduse jagamise kesksete meediumitena. Teisalt sugeneb küllalt kiiresti varauusaegsete akadeemiliste žanride uurimislukku ka teatav põlastus. Juba XVIII sajandi alguses kurdab saksa akadeemik Siegmund Jacob Apin (1719: 26) oma raamatus,⁸ mis õpetab, kuidas erakogu tarbeks disputatsioone koguda ja katalogiseerida, et disputatsioone väärtustatakse tema kaasajal sedavõrd vähe, et mõned tarvitavad neid tubaka süütamiseks, teised küpsetuspaberina ja kolmandad ei tea veel milleks. Vahepealsete sajanditega pole suhtumine tingimata paranenud. 1982. aastal ilmunud Tartu ülikooli ajaloost leiab näiteks väite, et „disputatsioonide-oratsioonide väärtust ei saa eriti kõrgeks hinnata, sest need kujutasid endast üliõpilaste harjutustöid” (Sillaste 1982: 207). 2007. aastal avaldatud Tartu ülikooli ajalugu peegeldab oratsioonide osas sarnast trivialiseerivat hoiakut, küll aga hoopis teises võtmes: nimelt minnakse selles oratsioonidest kui hariduslikust praktikast mööda nii muljet avaldava kaarega, et jääb mulje, nagu poleks varauusaegses ülikoolis disputeerimise kõrval programmilisi kõnesid kunagi peetudki (Hiio, Piirimäe 2007). Teravaima keele auhinna pälvis küll ilmselt aga Rootsi ajaloolane Henrik Sandblad (1976: 218), kes on nimetanud Tartu oratsioonide sisu oma üldisuse pärast banaalseks.

Tegu pole unikaalse suhtumisega, akadeemiliste žanride kriitika üllatab sageli teravuse ning kohati ka emotsionaalse laetusega. Ühest küljest on see kahtlemata väärtuste konflikt: oratsioonid pärinevad kontekstist, millele on täiesti võõras plagiaadi mõiste ning kus ülikoolide eesmärk pole mitte avastada uusi teadmisi, vaid õpetada edasi usaldusväärsete vanade teadmiste kogu. Teiste tööde kopeerimine

⁸ Apini raamatust on pikemalt kirjutanud Meelis Friedenthal (2021).

ja jälgendamine pole mitte erand, vaid reegel ja tavapärane õppimisviis. Ja kuna originaalsus pole väärtus iseenesest, on ka autorsuse tuvastamine keeruline ülesanne, sest tekstides endis ei peeta alati oluliseks välja tuua, kas kõne kirjutab õppejõud või tudeng; välja tuuakse ainult esitaja. Sama probleem painab disputatsioone. Et originaalsus, uudsus, infotäpsus, intellektuaalomand ning teaduslik meetod on ülikoolides tänapäevaks väga sügavalt juurdunud väärtused, võib nendest uurijana distantseerumine osutada emotsionaalselt ootamatult suureks väljakutseks. Tahes-tahtmata mõõdetakse varauusaegsete akadeemiliste žanride väärtust ikka ja jälle anakronistliku mõõdupuuga.

Teisalt võib pisendav suhtumine olla seotud ka tekstide suhtelise ligipääsmatusega. Nagu juba eespool põgusalt Tartu korpuse näitel kirjeldatud, võib akadeemilisi žanre olla keeruline uurida ka siis, kui eksisteerivad bibliograafiad või isegi digiteeringud, sest tekstimaterjali on lihtsalt väga palju. Luca Scholz, kes uurib kauglugemise⁹ kaudu kümnete tuhandete Saksa disputatsioonide tiitellehti, väidab, et just korpuste lähilugemist välistav maht on üks võtmepõhjuseid, miks neid on allikana pikalt eiratud (Scholz 2022: 297, 302). Nii tekib aga nõiarang, kus tekstidele ei looda paremat ligipääsu, sest neis ei nähta uurimisväärtust, ning väärtuslikku sisu ei saa ka avastada, sest tekstid pole ligipääsetavad. Ka Tartu oratsioonide kohta käivate pisendavate sõnavõttude või teema eiramise taga võib sageli aimata autori kimbatust, kui ta on sunnitud üldistavalt käsitlema materjali, mille kohta on sisulist informatsiooni vähe. Viimaste aastakümnetega on olukord siiski hakanud paranema, seda eeskätt disputatsioonide ning juhuluule uurimise alal, ent inertsist on väikse tõuke saanud ka oratsioonid. Kõnede uurimist raskendab nende ebaselge, kehvasti mõistetud roll ning näiline triviaalsus, vähemalt võrdluses disputatsioonidega.

Kiusatust näha Tartu oratsioonides disputatsioonide kõrval vähem tähtsat ja lahjemat tõmmist õhutab osalt ülikooli põhikiri. Esimeses konstitutsioonis aastast 1632 on disputatsioonide läbiviimise korrale pühendatud terve peatükk, oratsioonide korraldust kirjeldatakse mõne lausega aga ainult retoorikaprofessori tööülesannete all:

Retoorikaprofessor õpetab kell neli pärastlõunal Ramuse ja Thalaese kirja pandud retoorikareegleid, mille põhjal ühtlasi näitab, mida tuleb demonstreerida neil, kes tahavad küündida ciceroliku kõneosavuse kiituseni. Et parimate meeste otsustusel on Cicero teose „Kõnemehest” kolm raamatut vennale sellised, mis ei tohi akadeemiates kunagi mahavaikitud olla, siis esitab ta ka need ja mitte ainult osi neist. Ta demonstreerib noorematele [retoorika] kasutamist kirja kirjutamisel, vestluses, epigrammides, edasijõudnutele aga Cicero kõnedes, filosoofiateostes, Demosthenese ja mõningate teistegi kõnedes ja samuti Thukydide, Herodotose, Plutarchose, Liviuse ja teiste teostest valitud kirjades. Samuti õpetab ta neile kõnede ülesehitust, mida nad peavad kirjutama ja seda avalikult mälu järgi esitama; selleks on kohustatud kõik kuulajad. Ta pakub välja kõnede teemad, küll kirikuisadelt, küll ilmalikelt [autoreilt], samuti Rootsi kuningate annaalidest ja ajalugudest. Ennekõike on tema siht aga kiita JUMALAT ning järeelpövedele edasi anda mälestust selle kuningriigi kuningatest

⁹ Kauglugemine (ingl *distant reading*) tähistab siinkohal kvantitatiivse tekstianalüüsi võtteid, millega uuritakse suuri tekstimahte ilma lähilugemist tingimata rakendamata.

ja väljapaistvatest inimestest. Lisaks sellele õhutab ja ergutab ta oma kuulajaid, et need üritaksid mõnest etteantud küsimusest kohe kõnelda vastavalt kunstireeglitele. (Constitutiones 2015: 142–145, 156).

Sama kehtib ka teise, 1689. aasta konstitutsiooni kohta, mille oratsioone käsitlev osa on selline:

Kõnekunsti professor esitab reegleid Aristotelese „Retoorikakunstist”, Cicero „Kõnemehest” ning Quintilianuse „Kõnekunsti õpetuse” põhjal ja demonstreerib nende kasutust kõige tunnustatumate vanade kõnemeeste ja autorite kirjutistes, kõnedes ja kirjades. Ta õpetab noorusele kõigi haaramiseks kirjade, *progymnasmata*¹⁰ ja kõnede ülesehitusi, mida nad [peavad] kirjutama ja ette kandma, esmalt privaatse, esitledes ja suunates oma deklamatsiooni kõnekunsti professorile nii mitu korda, kui on vaja, seejärel aga avalikult ja peast. Selleks on kohustatud kõik kuulajad. Ta pakub välja oratsioonide teemasid nii pühadelt kui ka ilmalikelt autoritelt, samuti Rootsi Kuningriigi annaalidest ja ajaloo. Ennekõike [on] need harjutused [mõeldud] Jumala kiituseks ja kiriku hingeliselt ülesehitamiseks, ning [tema siht on] anda järeltulevatele põlvedele edasi mälestust selle kuningriigi kuningatest ja silmapaistvatest isikutest. Ta õpetab kell neli.¹¹ (TÜR, f 7, s 112, lk 115–116)

Põhikirjades on veel oluline, et need rõhutavad disputatsioonide juures ennekõike professorite rolli, kelle töökohustuste hulka kuulub kirjutada ja pidada eesistujana vähemalt korra aastas üks disputatsioon oma õppetooli puudutaval teemal (TÜR, f 7, s 112, l 75). Siit ilmneb kaks olulist erinevust disputatsioonide ja kõnede vahel. Esiteks, kui disputatsioonide puhul kehtib range keeld „mitte pista oma sirpi võõrasse vilja”, see tähendab, mitte väljuda oma teemavalikutega enda professuuri piiridest (Friedenthal 2021: 875), siis oratsioonide puhul selliseid piiranguid välja ei tooda – vähemalt teoorias võivad kõik kirjutada kõigest, ehkki professorid ei pruugi seda võimalust kasutada. Teiseks on vähemalt disputatsioonide ja oratsioonide tiiteltehtedel toodud nimesid võrreldes selge, et oratsioonid on eeskätt üliõpilaste mängumaa (erandiks inauguratsioonikõned ja mitmesugused avalikud kõned ülikooli tähtsündmustel). Kahtlemata võis ette tulla, et kõne kirjutas valmis kõnekunsti professor ning tudengi osaks jäi vaid suuline ettekandmine, ent juba vormiliselt on tudengi roll rõhutatud: tiitellehel on suurelt tudengi nimi ning kõnekunsti professori nimi

¹⁰ väikesed retoorikaharjutused

¹¹ Artikli autori tõlge. Ladinakeelne algupärand, kus kattuvused esimese konstitutsiooniga on märgitud poolpaksus kirjas: „Eloquentiae Professor proponet **praecepta** Aristotelis de arte Rhetorica, Ciceronis de Oratore, et Quintiliani Institutiones Oratorias, usumque eorum monstrabit in Veterum Oratorum probatissimorumque Authorum scriptis, Orationibus et Epistolis. Iuventuti **dabit** pro singulorum captu **dispositiones** Epistolarum, Progymnasmatum et **Orationum, quas scribant et recitent**, prius privatim praesente et dirigente pronunciationem Professore Eloquentiae, quoties opus fuerit, deinde **publice idque ex memoria. Ad quod ipsum omnes Auditores erunt obligati. Materiam autem Orationum promet tum ex sacris tum ex profanis Authoribus, tum et jam Regum Sveciae annalibus et Historiis. Imprimis haec exercitia in laudem Dei, Ecclesia adificationem et hujus Regni Regum, Procerumque memoriam ad posteros propagandam conferet. Leget hora quarta.**”

esineb esimest korda heal juhul eessõna lõpus. Ka Wittenbergi ülikoolis, kus viidi Philipp Melanchtoni õhutusel kõnepidamine teed rajavalt õppekavasse juba 1536. aasta konstitutsiooniga, oli see algusest peale peaaesjalikult tudengite ülesanne ning igal professoril oli kohus ainult kord aastas kõnepukki astuda. Et kõnesid peeti iga kahe nädala tagant, ei olnud professorite osakaal suur. (Sandstede 1994: 490) Säärase jaotuse põhjuseks oli Melanchtoni veendumus, et tudengitel jäi vajaka avaliku kõnelemise oskustest, seda nii diktsiooni puhtuse kui ka argumendi selguse vallas, millekohaseid puudujääke pidas ta skolastilise hariduse pärandiks. Kõnepidamine polnud seega kunagi professorite töö määrav osa, küll aga mängis see kesksel rollil tudengiharjutuste seas. (Walser-Bürgler 2024: 374–375)

Huvitaval kombel on Tartu kõnede juures üliharv, et tiitellehel täpsustataks tudengi või kõne erialast kuuluvust,¹² kogu korpuse peale saab näiteid emmast-kummast kokku alla kümne. Selle taga võib aimata ehk arusaama kõnest kui distsipliinide-ülesest või -välisest žanrist, või vähemalt žanrist, kus erialased piirid on oluliselt plastilisemad kui disputatsioonide puhul. Seetõttu on ka kõnede teemapõhine või märksõnade abil sorteerimine raske ülesanne, mis põhjustab sageli rohkem segadust kui selgust. Mõlemad põhikirjad mainivad tudengite kohustust kõnesid kirjutada ja mälu järgi esitada, ent ei ole teada, kas selle võrdlemisi lõdvalt sõnastatud nõude rikumisele järgnes Tartus karistus; samuti on põhjust kahelda väites, et kõnesid peeti läbivalt peast. Nimelt esineb peast kõne pidamist tähistav adverb *memoriter* siin-seal tiitellehtedel kogu Academia Gustaviana perioodi jooksul,¹³ kuid teeb seda mustri- ja midagi raske selgitada millegi muuga, kui et täielikult peast kõnelemine oli piisavalt haruldane ja auväärne saavutus, et seda peeti vajalikuks eraldi ära märkida; sedasorti kõnesid on kokku 33.

Kui arvestada, et oratsioone on vähem kui disputatsioone, need on ennekõike tudengitööd ning nende pidamise kord on vähem reglementeeritud, muutub arusaadavaks, miks kõige hilisem Tartu ülikooli ajaloo käsitus (Hiio, Piirimäe 2007) on jättnud kõned üleni disputatsioonide varju. Samas võib kõnede näiliselt vabamana tajutud olemuses näha triviaalsuse asemel ka žanrilist omapära ning väärtust iseneses. Seda omapära illustreerib hästi kaasus, mis puudutab üht üksikutest Tartu oratsioonidest, mis on tervikuna eesti keelde tõlgitud – Johannes Claudii Risinghi (2009) „Kõnet Tartu linnast”.

Risinghi 1637. aasta alguses ette kantud „De civitate Dorpatensi” on tekitanud ajaloolisest perspektiivist vaadelduna uurijates omajagu kimbatust ning kutsunud esile kriitikat. Kõne juures on täheldatud nii ajalooteaduslikult uudse sisu puudumist, mis johtub Risinghi tuginemisest Russowi kroonikale (Tänava 1981: 21), linna nime väärraid etümoloogilisi selgitusi ja Rootsi riigi propagandahuvi teenimist (Lill 1994: 103) kui ka faktivigu, mida põhjendatakse ja vabandatakse kõne kuulamisega õpilastööde hulka (Varep 1987). Kõne sisu ja teadaolevate faktide dissonantsile keskendub oma analüüsis ka kõne tõlkija Marju Lepajõe, ent seda pisut teisest vaate-

¹² Disputatsioonide puhul on tüüpiline täiendivormel *disputatio* + eriala märkiv adjektiiv, nt *disputatio philosophica* (‘filosoofiline disputatsioon’), kõnede puhul on sedalaadi täiendid haruharvad.

¹³ Academia Gustavo-Carolina perioodist on kõnesid säilinud nii vähe, et nende pinnalt ei saa peast kõnelemise kohta järeldusi teha.

nurgast. Nimelt märgib ta, et tõesti on Risinghi kõne suhe objektiivse reaalsusega pehmelt öeldes õrn: kõik Risinghi kirjeldused Tartu looduse, elanike, kaitsevõime, varustatuse ning ainelise rikkuse kohta on sedavõrd ülivõrdelised, et lugedes kangastub suisa mõtteline sild Kartaago, Trooja, Jeruusalemma ja provintsikolka Tartu vahele. Samas on Risinghi ülistused ja visioonid vääriskaladest kubisevatest jõgedest ja spontaanselt vilja kandvatest põldudest sügavas ebakõlas näiteks tema kaasaegsete pastore kirjavahetuses kirjeldatud olukorraga, kus on pidev puudus toidust ja küttematerjalist ning talupoegade koormisevõlgasid märgitakse üles üksikute kaalivate täpsusega. (Lepajõe 2011: 210–212) On üsna selge, et Risingh fabuleerib. Aga miks?

Võti peitub žanris. Lepajõe osutab, et Risinghi eesmärk pole Tartu linna objektiivselt kirjeldada või tähendada täpselt üles selle faktilist ajalugu, vaid tema eesmärk on linna kiita, sest ta juhindub traditsioonilisest linnaülistuse (*laudatio urbis*) žanrist. Epideiktiline kõnevorm ise välistab võimaluse, et kiidetava linna juures võiks midagi olla kirjeldatav alg- või keskavõrdega, sest see pole žanrireeglites ette nähtud. (Lepajõe 2011: 212–214) Risinghi kõne taotlus ei olegi olla faktitäpne kroonika, vaid pigem paistab seda juhtivat retooriline mäng ülistava vormiga. Tekib küsimus, kas kõne puudusteks saab lugeda seda, mille poole autor ei pruukinud kunagi püüeldagi. Risinghi kaasus näitab hästi, kui erineva perspektiivi võib luua keskendumine žanri- loole ning väärtushinnangute teadlik ümbermõtestamine.

Tartu oratsioonide struktuurist

Tartu oratsioonide struktuuris on võimalik eristada viit komponenti, mis järgnevad üksteisele kindlas järjekorras:

1. **Tiitelleht**, mis edastab esmast informatsiooni kõne teema, kõnepidaja ja avaliku ettekande toimumisaja, -koha ning -laadi kohta: kas kõne peeti peast, eriti aurikkas seltskonnas või paari matusekõne puhul „mitte ilma pisarateta” (*non sine lacrymis*; Storch 1640; Greenbeckius 1638). Disputatsioonidega võrreldes on kõnede tiitellehed tekstimahu poolest keskmiselt hõredamad, ent nende puhul näib kehtivat seaduspära, et mida pidulikum sündmus, seda tekstiküllasem on kõne tiitelleht, sest austus- ja viisakusavaldused väljenduvad sõnarohkuses. Tiitelleht meenutab visuaalselt raamatu esikülge ning kannab üsna sarnaseid funktsioone: üksikult levitatuna võis see täita kaane rolli ning kui mitu kõnet köideti konvoluudiks, siis täita ka informatiivse vahelehe ülesandeid.
2. **Dedikatsioonid** ehk autori pühendused, millest tuleb pikemalt juttu allpool.
3. **Eessõna**, mille autoriks on enamasti kõnekunsti professor Laurentius Ludenius (marginaalsel määral esineb ka teisi nimesid) ning mille maht ei ületa paari lehekülge, olgugi et vahel saavutatakse see üsna väikese kirjaga.
4. **Kõne tekst**, mis moodustab kõige suurema osa. Säilinud Tartu kõnede mediaanmaht jääb umbes 23 lehekülje juurde, millest kõne tekst ise võib moodustada umbkaudu 17–21 lehekülge sõltuvalt teiste komponentide pikkusest.

5. **Gratulatsioonid** ehk õnnitlusluuletused, mis kirjeldavad positiivselt kõnepidaja isikut ning tähistavad tema kõnepidamise sündmust. Seeläbi kuuluvad gratulatsioonid ajastule tüüpilise juhuluule hulka. Akadeemilist juhuluulet on eri keeltes (nt ladina, kreeka, heebrea, ent ka rootsi, saksa), disputatsioonides leidub paar näidet ka eestikeelsetest gratulatsioonidest (Altoa, Valmet 1973: 71, 82, 85–86), kuid kõnede hulgas neid ei ole. Mõni gratulatsioon kõnede lõpust on avaldatud eestikeelses tõlkes (Viiding jt 2007: 141, 143, 149, 151).

Tartu kõned võivad olla struktuuri poolest üsna minimalistlikud ja mitte kõik komponendid ei pea olema esindatud – leidub küllaga näiteid kõnedest, mis koosnevad ainult tiitellehest ja kõnetekstist endast.

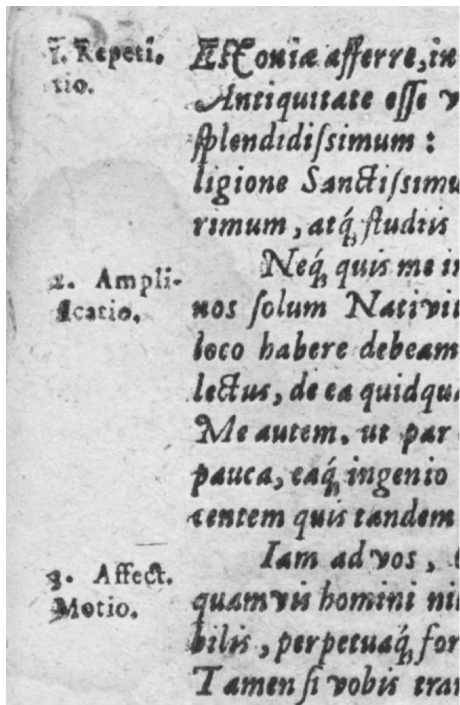
Kõnepidamise sotsiaalsest dimensioonist

Kui nüüdsel ajal palutakse lõputööd kaitsval tudengil esitada instituuti oma tööst üks, maksimaalselt kaks füüsilist eksemplari (kui sedagi), siis varauusaegses *alma mater*'is olid need arvud üllatavalt suured: hoolimata pidevalt painavast sõjaohust, Tartu linna kehvast materiaalsest varustatusest ning palkade ja muu rahastuse alatisest viibimisest väidab Jaanson ülikooli trükikojas kõne keskmiseks tiraažiks 250 ning tiraažide üleüldiseks ülempiiriks 400 eksemplari, kusjuures kõnetekstid polnud reeglina mõeldud müümiseks, vaid tasuta levitamiseks. (Jaanson 2000: 33–34) Ehkki Jaansoni pakutud mõnevõrra ulmelisena kõlavas arvus võib kahelda, sest tegelikud trükiarvud ei ole alati protokollitud, leidub ka teisi vihjeid, mis osutavad küllalt suurtele tiraažidele. Academia Gustavo-Carolina senati protokollides on näiteks kirja pandud trükikal Johann Brendekeniga peetud läbirääkimiste käigus kokku lepitud kindlad trükihinnad, mida arvestatakse tervelt saja kaupa: esimese 100 eksemplari eest võtab trükikal ühe riigitaalri, iga järgmise 100 eest aga veerand riigitaalrit (M. Friedenthal 2023: 543–544; TÜR, f 7, s 28), mis lubab aimata, et kolmekohaliste arvudega kirjutatavad tiraažid ei pruukinud olla Tartus midagi väga erilist.

Et trükikulude katmine oli autori kohustus ning Tartu tudengeid võis vaevalt lugeda keskeltläbi kuigivõrd rikasteks,¹⁴ võib eeldada, et kõnede trükkimise rahastamiseks kasutati vajaduse korral sarnaselt disputatsioonidega (Friedenthal 2021: 872) dedikatsioonide võimalikele sponsoritele. Kirjatööde pühendamisega raha teenimine oli varauusaegses kirjanduselus laiemalt levinud praktika, kus pühenduse saamisega langes „ohvrile” aukohustus kirjatöö trükkimisse rahaliselt panustada. Selline skeem kutsus mõistagi kohati esile liialdamist. 1665. aastal Tallinnas välja antud maa-korraldus (Horn 1665: 7–8) keelab näiteks ilma tellimusega kirjutatud juhuluuletuste ning muude „liiderlike kerjamiskirjutistega” (sks *liederlichen Bettelschriften*) elatise teenimise viisil, mille Kristi Viiding on kaunilt eesti keelde tõlkinud kirjatöödega „ringi aelemiseks” (Klöker 2014: 126). Pühendustega seotud paksu verd tuli ilmselt

¹⁴ Academia Gustavianas sai stipendiumi 80 tudengit aastas, kusjuures tudengite koguarv ei pruukinud tavaliselt kuigi palju üle 100 inimese ulatuda, nii et ka kõige rahvarohkematel aegadel olid ülikooli ülalpidamisel vähemalt pooled tudengid (Piirimäe 1982: 65).

ette ka Tartu ülikoolis, sest probleemi lahatakse teises, 1689. aasta konstitutsioonis. Esiteks kehtestatakse maksimaalne dedikatsioonide arv (kuus inimest) ning lisaks sellele keelatakse ära ühe inimese mitmekordselt tülitamine tema eri tiitlite kaudu. (TÜR, f 7, s 112, lk 82) Ülikooli seadusandluse mustreid arvestades võib eeldada, et mõlemad võtted olid osutunud piisavalt suureks probleemiks, et neid oli vaja otseselt keelata. Kuna valdav osa Tartu oratsioone peeti ja anti trükki aga enne 1689. aastat, võib pühenduste arv neis olla üsna külluslik. Esikoht kuulub konkurentsilt tudeng Sueno (Sven) Hagelsteniusele, kes pühendas oma 1637. aastal peetud kõne professoritele vagalt kuuletumise olulisusest (*Oratio enarrans quod Dn. professoribus pie obedire teneantur studiosi*) tervelt 25 inimesele, kelle hulgast ei puudunud ka professorid ise (Hagelstenius 1637).¹⁵

Pilt 1. Dispositsiooni lahtikirjutus: üksteisele järgnevate võtetena on ära toodud kordus, laiendus ning tundeliigutus („Oratio de civitate Dorpatensi”, Johannes Claudii Risingh 1637).

Siiski ei maksa dedikatsioonides näha üksnes kulude katmiseks vajalikku meedet, vaid neil on ka sotsiaalne mõõde. Dedikatsioon võidi ülikoolikeskkonnas kasutada, et saada pühendatu käest professionaalset tuge, kaitset või lisada oma tööle autori-teetsust, samuti tänada juba antud toe eest. (Sjökvis 2021: 700) Klöker kirjeldab aga paari kaasust, kus nii tudengite kui ka professorite kõnedes võib pühenduste taga näha katset äratada ülikooliväliste potentsiaalsete tulevaste tööandjate tähelepanu,

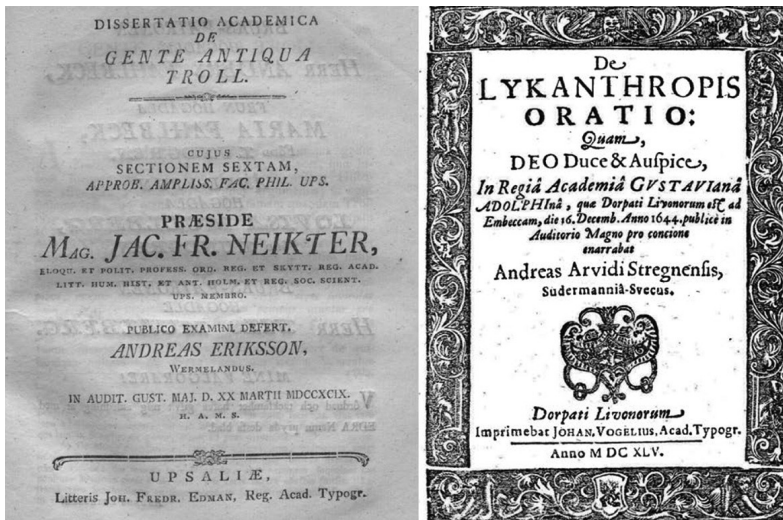
¹⁵ Naljaka kokkusattumusena pidas Hagelstenius aasta varem kõne mõõdukuse teemadel (*de modestia*), milles polnud ainsatki dedikatsiooni.

demonstreerides kirjatööga oma valmisolekut pidada vastutusrikkaid ameteid ja näidates pühendustega oma head tahet, või – mõni ütleks ehk ka – lipitsemisuskust (Klöker 2014: 135, 316–317). Kõnepidamine ja kõnede trükis avaldamine polnud seega tudengite jaoks mitte ainult pedagoogiline praktika, mille käigus nad said harjutada kõneosavust ja õpetatud asjatundmist, vaid ka viis demonstreerida oma suutlikkust panustada ühisesse intellektuaalsesse traditsiooni ja suhtlusse. Samuti on kõnepidamine, nagu ka disputeerimine, vahend suhtlemiseks nii publiku hulgas viibijate kui ka ülikooli ümbritseva maailmaga. Kõige paremini ilmestavad seda muidugi akadeemiliste trükiste trükimahud ja komme neid levitada, ent ka tõik, et kõnede dedikatsioonides ja gratulatsioonides esinevad nimed moodustavad suure ja mitmepalgelise seltskonna, mis ulatub Tartu ülikooli piiridest kaugemale välja.

Nii disputatsioonid kui ka oratsioonid on tekstid, mis seavad samme suulise ja kirjaliku teksti piirimail; tegu on küll trükitekstidega, ent need on mõeldud avalikuks esituseks ning evivad seetõttu ka teatraalseid ja performatiivseid jooni. Samas ei ole oratsiooni esitamine erinevalt disputeerimisest väitluslik ning on eneseküllane ettevõtmine: kõnepidamine ei paista olevat Tartus sisaldanud plaanilist diskussiooni ega kõne seisukohtade täiendavat spontaanset kaitsmist. Põhimõtteliselt võimaldab oratsioonižanr kirjutada vastuoratsioone, kuid Tartu ülikoolis ei ole sellest ühtki näidet. Leidub küll humoorikat sünergia (olgu siis tahtlikku või tahtmatut) ajaliselt üksteise lähestikku peetud kõnede vahel, näiteks on 1652. aastal peetud kõne nii karskusest (*de castitate*) kui ka joobumusest (*de ebrietate*), ent neid on raske pidada tõeliselt dialoogi astumiseks. Kuna arutelu puudumine välistab spontaanse kõnelemise, saavad kõned mängida rohkem retoorikaga. Tihedat retoorilist läbitöötatust ilmestab ka Tartu oratsioonide paratekstiline struktuurielement, mis on disputatsioonidest puudu: dispositiooni ehk kõne retooriliste võtete võrgustiku lahtikirjutus kõne leheservadel.

Oratsioonide teemadering

Tartu oratsioonide teemad on mitmekesised, isikupärased ning mõjuvad sageli vaikumukalt. Muu hulgas on Tartus peetud kõnesid kuradist (*de diabolo*), libahuntidest (*de lykanthropis*), bakhanaalidest (*de bacchanalibus*), surma üle mõtisklemisest (*de meditatione mortis*), õpinguid takistavatest asjaoludest (*de studiorum impedimentis*), sellest, kuidas kõik inimesed peavad end hapraks (*in themate, se fragilem, cogitet omnis homo*), jahipidamisest (*de venatione*), suverõõmudest (*aestatis deliciae*) ja naudingutest, mida pakub põllumajandus (*de deliciis agriculturae*). Seegi tendents pole Tartule ega oratsioonidele ainuomane: varauusaegne akadeemiline kirjandus on hinnanud üldiselt ja mujalgi loovaid ning intriigi äratavaid teemapüstitusi. Costello (1958: 32) sõnul ulatunud Cambridge'i ülikooli kõnede lai teemade amplituud Penelope hooralikkuse lahkamisest kuni arutluseni, kas toona tõeseks peetud asjaolu, et Muhamedi kirst hõljub hauakambris õhus, võiks olla põhjustatud kahe suure magneti koostoimest. Mängulised ja fantaasiaküllased teemad iseloomustavad sageli ka disputatsioone: Apin (1719: 55–58) toob oma raamatus lisana ära terve nimekirja

Pilt 2. Kaks harmoneeruvat tiitellehte: dissertatsioon „trollide ürgsest soost” Uppsalast (eesistuja Jacob Frederik Neikter, respondent Andreas Eriksson, 1799) ning Tartu oratsioon libahuntidest (Andreas Arvidi Stregnenfis 1645).

naljakatest disputatsioonidest, sealhulgas vorstoloogiast (alapealkirjaga „tõeline ja õige kirjeldus vorstidest”), „beanismusest”¹⁶ ehk esmakursuslaste tahumatust käitumisest ning selle meditsiinilisest väljaravimisest ning muidugi mõista ka hooralik-kuse tulususest.

Tartu korpuses moodustavad eraldi suure kategooria kõned, mis käsitlevad kas tundmusi (nt moraalifilosoofilised kõned saamahimust, leebusest, rõõmust, kurbussest, raevust) või abstraktseid mõisteid (nt rahu, tõde, vaesus, sõda, sõprus). Samuti võib ühe suure kategooria moodustada teoloogilise sisuga kõnedest, mis on sageli seotud kirikupühadega (eriti jõulud ja ülestõusmispühad), ent mitte ainult. Suuremad grupid on veel ajaloolised ja geograafilised kõned, mis enamasti käsitlevad mõne piirkonna või rahva ajalugu (Moskoovia, Preisimaa, Liivimaa, Riia ja Viiburi linn) ning igasugused tähtpäevakõned: traditsioonilised uusaastakõned,¹⁷ riigijuhtidele pühendatud ülistuskõned, pidulikud kõned ülikooli üritustel ning matusekõned. Harvad on kõned, mis on ühemõtteliselt näiteks pealkirja või tudengi erialase kuuluvuse märkimise kaudu seostatavad kindla distsipliiniga, nagu loodusteaduslikud, meditsiinilised või juuraküsimusi käsitlevad kõned, ning nendegi puhul tuleb distsipliiniseotus välja rohkem sisust kui tiitellehel toodud infost.

Kui eespool sai mainitud, et Tartus ei astu kõned omavahel vahetusse dialoogi, siis sellegipoolest eristub väikesi klastreid, kus teemasid on ilmselgelt kureeritud

¹⁶ *Beanus* (pr *bec jaune* 'kollanokk') on sünonüümne rebasega ning tähistab akadeemilise pere noorliiget, kes ei oska veel akadeemilises elus orienteeruda ning kellest on vaja depositsiooni-riitusega metsikud kombat välja juurida ning tsiviliseeritud inimene kujundada.

¹⁷ Tänu ajalisele kokkulangevusele kolmekuningapäevaga võivad needki olla küllalt teoloogilised.

omavahel kokku kõlama. 1642. aastal on ühe kuu sees peetud järjepanu kolm kõnet vanemlikust armastusest, vennaarmastusest ja laste armastusest oma vanemate vastu. Kaks Günterberchi-nimelist venda on pidanud aga 1639. aastal samal päeval kaks ajalooteemalist kõnet, üks Kreeka ning teine Pärsia monarhia ajaloost.

Kokkuvõtteks: mida saab oratsioonide abil uurida?

Kokkuvõtlikult võib öelda, et oratsioone eristab disputatsioonidest leebem reeglitik, nõtkem suhtumine erialapiiridesse, suurem seotus tudengitega ja väitluslikkuse puudumine. Milles peitub aga oratsioonide uurimisväärtus?

Lisaks ilmselgele väljundile, milleks on oratsioonipraktika parem mõistmine, saab selle materjali põhjal uurida varauusaegset akadeemilist elu üsna mitmest vaatenurgast. Dedikatsioonid ja gratulatsioonid aitavad uurida nii sotsiaalseid võrgustikke (kes kellega lävis, kui kaugele võisid geograafiliselt ulatuda akadeemilised suhted) kui ka akadeemilist afektiivsust: millist tunde- ning väljenduslaadi peeti akadeemiliseks ning kohaseks?¹⁸ Tudengite käecharjutused sisaldavad inforikkaid traagelniite ülikooli pedagoogilise toimimise ning ideede liikumise kohta, võimaldades otsida vastust küsimustele, kui palju ülikooli igapäevaelus päriselt konstitutsioonist juhinduti või kui palju kajastub kõnedes näiteks ülikooli ümber käärivaid tüliküsimusi teoloogilise perifeeria kohta.¹⁹ Disputatsiooni elementide kaardistamine võimaldab võrdlevalt uurida retoorilise maitse ning tavade muutumist pea saja aasta lõikes ning kõrvutada seda taas kord konstitutsioonis ettenähtuga. Masinloetava korpuseni jõudmine võimaldaks katsetada arvutuslikku stilomeetrilist analüüsi, mis võiks ehk valgustada igikestvaid probleeme autorite tuvastamisega, ja teemade mudeldamist (ingl *topic modeling*), mis võiks pakkuda alternatiivi kõnede käsitsi teemapõhise kategoriseerimise raskele ülesandele. Võimalus, et uuemal ajal väärilise tähelepanuta jäänud kõned võiksid sisaldada huvipakkuvat ajaloolist või filoloogilist ainet, ei vaja ilmselt pikemat selgitust.

Veel maksab rõhutada aga seda, mida on disputatsioonide kohta juba jõutud korduvalt öelda (nt Scholz 2022: 300–301): ei ole paremat allikat uurimaks, kuidas suurem osa inimesi ülikoolides mõtles, tegutses, õppis ja õpetas, kui ulatuslikud akadeemilise kirjanduse korpused. Romantistlik tendents uurida suurte autorite suuri töid pakub retoorika puhul küll võimalust tegeleda huvitava ja erakordsega, ent erakordne annab vähe aimu ajastut tegelikult valitsenud mõtetest ja vaimsusest ning lisaks jätab erakordsest lähtumine kõrvale piirkonnad, kus ei kerkinud esile silmapaistvaid autoreid. Tartu oratsioonid on mõtteloo uurimiseks suurepärane allikas, mis väärib nii paremat ligipääsu kui ka rohkem tähelepanu.

¹⁸ See küsimus võiks pakkuda huvitavat mõtteainet teadlase eneserefleksiooniks ajal, mil teadusliku stiili ja suhtluse juhtivaks printsibiiks on kujunenud totaalne neutraalsus, mille saavutamine ei kipu samas alati kuigi lihtsasti õnnestuma.

¹⁹ Üheks väga otseseks näiteks kontroversidega suhestumisest on Tartu ülikooli trükikojas trükitud kõne, mille sisuks on kriitika uusprophet Georg Reichardi apokalüptilistel nägemustel põhineva populaarse usuvoolu visionismi vastu (Lidenius 1647).

ARHIIVIALLIKAD

Tartu Ülikooli Raamatukogu (TÜR) käsikirjakogu

f 7, s 112 – Constitutiones Academiae Dorpatensis, 1689.

f 7, s 28 – Tartu ülikooli (Academia Gustavo-Carolina) senati protokollid, 13. XII 1706 – 22. XI 1709.

VEEBIVARAD

Neolatina = Academia Gustaviana (1632–1656) ladinakeelse juhuluule tekstikorpus.

<https://philologic.ut.ee/neolatina/>

ESTER. <https://www.ester.ee>

VD17 = Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts. <http://www.vd17.de>

KIRJANDUS

Academia Gustavo-Carolina inauguratsiooniaktus, mis peeti Pärnus 28. augustikuu päeval 1699. aastal. Tlk, komment Kristi Viiding, toim Marju Lepajõe. Pärnu: Tartu Ülikool, 1999.

Altoa, Villem; Valmet, Aino 1973. 17. sajandi ja 18. sajandi alguse eestikeelne juhuluule. Tallinn: Eesti Raamat.

Andreas Arvidi Stregensis 1645. De lykanthropis oratio. Dorpati Livonorum: Johannes Vogelius.

Apin, Siegmund Jacob 1719. Unvorgreiffliche Gedancken, wie man so wohl alte als neue Dissertationes academicas mit Nutzen sammeln, und einen guten Indicem darüber halten soll. Nürnberg–Altdorff: Johann Daniel Tauber.

Bürger, Thomas; Wolf, Ines 2009. Die Schmelze des barocken Eisberges. Das Verzeichnis der deutschen Drucke des 17. Jahrhunderts (VD17). – BIS. Das Magazin der Bibliotheken in Sachsen, kd 2, nr 3, lk 162–166.

Constitutiones 2015 = Constitutiones Academiae Dorpatensis (Academiae Gustaviana). Tartu Akadeemia (Academia Gustaviana) põhikiri. Teine, parandatud ja täiendatud väljaanne. Tlk Kristi Viiding, toim Marju Lepajõe, Ivo Volt. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Costello, William Thomas 1958. The Scholastic Curriculum at Early Seventeenth Century Cambridge. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
<https://doi.org/10.4159/harvard.9780674284401>

Dünhaupt, Gerhard 1980. Der barocke Eisberg. Überlegungen zur Erfassung des Schrifttums des 17. Jahrhunderts. – Aus dem Antiquariat, nr 10, lk 441–446.

Friedenthal, Meelis 2021. Varauusaegsete disputatsioonide läbiviimisest, ülesehitusest ja teemadest. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 865–885. <https://doi.org/10.54013/kk766a2>

Friedenthal, Meelis 2023. Disputatsioonid varauusaegses Tartu ülikoolis. – Muutused, ümberkorraldused, uuendused. Varauusaja arengujooned Eesti- ja Liivimaa 1520–1800. (Acta Universitatis Tallinnensis. Humaniora.) Koost Marten Seppel, Madis Maasing. Tallinn: TLÜ Kirjastus, lk 531–554.

- Friedenthal, Tiina-Erika 2023.** Psalmi- ja passiooniluule: kaks vaimuliku luule žanri varauusaegsel Eesti-, Liivi- ja Kuramaal. – Muutused, ümberkorraldused, uuendused. Varauusaja arengujooned Eesti- ja Liivimaal 1520–1800. (Acta Universitatis Tallinnensis. Humaniora.) Koost Marten Seppel, Madis Maasing. Tallinn: TLÜ Kirjastus, lk 219–249.
- Friedenthal, Meelis; Vähi, Tiina 2023.** Libahundid Liivimaal varauusaja haritlaste kirjutistes. – Õige keha, vale keha? Näitus keha tähendustest Eestis. Koost, toim Anu Kannike, Kristel Rattus. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 285–295.
- Greenbeckius, Israel 1638.** Oratio funebris, in obitum Reverendi & doctissimi viri Dn. Theodori Petri, p.m. Smol. ecclesiarum in Jerstorp & Bankarydh quondam pastoris vigilantissimi, die 11. Februarij, anno Christi 1635. pië & beatë vitam cum morte commutantis, in ultimum pietatis officium, auspice Christo, conscripta: et in Regiâ Academiâ Gustavianâ, quae Dorpati est ad Embeccam. 11. die Februarij, anno 1638. publicè ... consecrata ab Jsraele Arvidi Greenbek, Smol. Sveco, SS. th. stud. Dorpati: Lit. acad.
- Hagelstenius, Sueno 1637.** Oratio enarrans quod Dn. professoribus pië obedire teneantur studiosi; quae, ... in Regiâ Academiâ Gustaviana, quae Dorpati est ... 12. Aprilis, anno 1637. ... publicè habebatur a Svenone Magni Hagelstenio, ... Dorpati Livonorum: Lit. Acad.
- Hiio, Toomas; Piirimäe, Helmut (toim) 2007.** Universitas Tartuensis 1632–2007. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Horn, Bengt 1665.** Erneuerte Land-Ordnung, Wie es mit Den Kleidungen, Hochzeiten, Kindtauffen, Begräbnüssen und andern im Lande eingerissenen Unordnungen, und deren Abschaffung hinführo sol gehalten werde. Reval: Adolph Simon.
- Jaanson, Ene-Lille 2000.** Tartu Ülikooli trükikoda 1632–1710. Ajalugu ja trükiste bibliograafia. Druckerei der Universität Dorpat 1632–1710. Geschichte und Bibliographie der Druckschriften. Tartu: Tartu Ülikooli Raamatukogu.
- Kaju, Katre 2009.** Laurentius Ludenius (1592–1654), Greifswaldi ja Tartu Ülikooli professor. – Tartu ülikooli ajaloo küsimusi XXXVII. Toim Lea Leppik. Tartu: Tartu Ülikool, lk 39–67.
- Kase, Kristiina 2024.** Varauusaegne teoloogiline oratsioon Academia Gustaviana ja David Cunitiuse näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool, klassikalise filoloogia osakond.
- Kaukvere, Tiina 2011.** 1654. aasta *Academia Gustaviana* trükikoja uusladinakeelsete trükiste tiitellehtede analüüs. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, klassikalise filoloogia osakond.
- Klöker, Martin 2014.** Tallinna kirjanduselu 17. sajandi esimesel poolel (1600–1657). Haridus-instituutsioonid ja juhuluuletamine. Tlk Kristi Viiding, toim Katre Kaju. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Krook, Benjamin 1652.** Graecae linguae elogia, oratione solemnî enarrata. Dorpat: Johannes Vogel. [Pole säilinud.]
- Lepajõe, Marju 2011.** Ühest Kleio ilmunisest: Johannes Claudii Risingh. – M. Lepajõe, Roomlaste taltsutamine. (Eesti mõttelugu 102.) Tartu: Ilmamaa, lk 210–214.
- Lidenius, Petrus 1647.** Oratio panegyrica, quâ examinatur quinta pars, sive cento visionum G. Reichardi: horrendi in eodem contenti errores perstringuntur; inconcussisq[ue] rationum momentis adstruitur, visionistam istum, non Divino aliquo ductu allectum; sed Diabolico oestro percitum, tàm impia, tàmq[ue] erronea orbi Christiano obtrudere phantasmata: conscripta, & in praesentia illustrissimi Dn. gubernatoris, reverendissimi Dn. episcopi, ... tàm de ordine senatorio provinciali, reliquâq[ue] nobilitate quàm de primario clero Acropolitano, dioecesano & urbico, ordinibusq[ue] aliis, die 7. Julij anno

1647. habita in Acroaterio synodali Acropolis Revaliensis à Petro Svenonis Lidenio, phil. M. Sch. Rev. rectore, & consist. reg. adsess. ordinario. Dorpat: Johannes Vogel.
- Lill, Anne 1994.** Latin at the University of Tartu (Dorpatum) in the seventeenth century. – *Mare Balticum – mare nostrum: Latin in the Countries of the Baltic Sea (1500–1800)*. (Annales Academiae scientiarum Fennicae B 274.) Toim Outi Merisalo, Raija Sarasti-Wilenius. Helsinki: Academia scientiarum Fennica, lk 97–105.
- Lill, Anne 2000.** Antiigitraditsioon ja barokk: 17. sajandi ladinakeelne akadeemiline ülistusluule. – *Kultuuritekst ja traditsioonitekst*. 26.–27. novembril toimunud seminari materjalid. Toim Ülle Pärli. Tartu: Tartu Ülikool, lk 71–91.
- Liiv, Liina 2011.** 1634.–1635. aasta *Academia Gustaviana* uusladina trükiste tiitellehtede analüüs. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, klassikalise filoloogia osakond.
- Luik, Anita 2011.** 1653. aasta *Academia Gustaviana*s: uusladinakeelsete trükiste tiitellehtede analüüs. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, klassikalise filoloogia osakond.
- Neikter, Jacob Fredrik; Andreas Eriksson 1799.** Dissertatio academica de gente antiqua Troll. Cujus sectionem sextam approb. ampliss. fac. phil. Ups. praeside Mag. Jac. Fr. Neikter ... publico examini defert. Andreas Eriksson, Wermelandus. Upsalæ: Joh. Fr. Edman.
- Piirimäe, Helmut 1982.** Academia Gustaviana. – Tartu ülikooli ajalugu. I kd. 1632–1798. Koost H. Piirimäe. Tallinn: Valgus, lk 46–71.
- Päll, Janika 2007.** Jacobus Lotichius and his *Oratio De Musica* (Dorpat 1640). – Tartu Ülikooli muusikadirektor 200. Universitätsmusikdirektor in Tartu 200. Music Director of the Tartu University 200. Koost Geiu Rohtla. Tartu. <http://hdl.handle.net/10062/5900>
- Päll, Janika 2011.** Põhjasõja peegeldusi *Academia Gustavo-Carolina*s peetud ülistuskõnedes Karl XII-le: Olaus Mobergi „Oratio panegyrica” – Tartu Ülikool ja Põhjasõda. (Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi 39.) Koost, toim Lea Leppik. Tartu: Tartu Ülikool, lk 40–99. <https://doi.org/10.1517/tyak.v0i39.635>
- Rein, Kaarina 2010.** Teoloogiatudengite meditsiiniteemalised oratsioonid Tartu Academia Gustavianas. – *Usuteaduslik Ajakiri*, kd 61, nr 2, lk 53–76.
- Rein, Kaarina 2011.** Arstiteadus rootsiaegses Tartu gümnaasiumis ja ülikoolis aastatel 1630–1656. Meditsiinalased disputatsioonid ja oratsioonid ning nende autorid. (Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis 21.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rein, Kaarina 2019.** Andreas Arvidi oratsioon Martin Lutherist. – *Reformatsioon – tõlked ja tõlgendused*. (Eesti Rahvusraamatukogu toimetised 16. Raamat ja aeg 5.) Koost Piret Lotman. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, lk 184–204.
- Rein, Kaarina 2020.** Loomad Rootsi-aegse Tartu ülikooli meditsiinitöodes. – *Mäetagused*, nr 78, lk 155–172. <https://doi.org/10.7592/MT2020.78.rein>
- Risingh, Johannes Claudii 1637.** Oratio de civitate Dorpatensi: quae, ... in Regiâ Academiâ Gvstaviana, quae Dorpati est ad Embeccam, 12. Jan. anno 1637. Publicè in auditorio majori habebatur a Johanne Claudii Rising, Ostrogotho. Dorpat: Typis Acad.
- Risingh, Johannes Claudii 2009.** Kõne Tartu linnast. 1637. Tlk Marju Lepajõe, Anne Lill, toim Mart Jagomägi. Tartu: Ilmamaa.
- Roos, Jane 2003.** Petrus Andreae *Encomiasticon de celebri ingenuarum artium praestantia* antiiksed eeskujud. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, klassikalise filoloogia osakond.
- Rudelius [Ruderbergius], Daniel 1653.** Agriculturae elogium; quae, ... in Regiâ Gustavianâ Adolphinâ Academiâ, quae Dorpati ... est ... die 8. Decemb. anno 1652. ... publice memoriter[ue] ... enarrabat Daniel Simonis Rudelius, ... Dorpat: Johannes Vogelius.

- Räim, Sandra 2010.** 1636.–1637. aasta uusladina trükiste tiitellehtede analüüs. Seminaritöö. Tartu Ülikool, klassikalise filoloogia osakond.
- Sandblad, Henrik 1976.** Om Dorpats universitet under dess äldsta skede 1632–1656. Stockholm: Almqvist & Wicksell.
- Sandstede, Jutta 1994.** Deklamation. – Historisches Wörterbuch der Rhetorik. 2. kd. Toim Gert Ueding, Gregor Kalivoda, Heike Mayer, Franz-Hubert Robling. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, lk 481–511.
- Schneider, Jeremy Robin 2022.** Scripting speech: A manuscript declamation in sixteenth-century humanism. – History of Universities. Kd XXXV/2. Toim Mordechai Feingold. Oxford: Oxford University Press, lk 16–83. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192884220.003.0002>
- Scholz, Luca 2022.** A distant reading of legal dissertations from German universities in the seventeenth century. – The Historical Journal, kd 65, nr 2, lk 297–327. <https://doi.org/10.1017/s0018246x2100011x>
- Sillaste, Helgi 1982.** Teoloogia. – Tartu ülikooli ajalugu. I kd. 1632–1798. Koost Helmut Piirimäe. Tallinn: Valgus, lk 205–207.
- Sjökvist, Peter 2021.** Dedicatory practices in early Uppsala dissertations. – Early Modern Disputations and Dissertations in an Interdisciplinary and European Context. (Intersections: Interdisciplinary Studies in Early Modern Culture 71.) Toim Meelis Friedenthal, Hanspeter Marti, Robert Seidel. Leiden–Boston: Brill, lk 681–702. https://doi.org/10.1163/9789004436206_027
- Storch, Ambernus 1640.** Oratio funebris, in insperatum, sed beatum obitum ... Dn. Nicolai Ionaë, Dn. Johannis Ionaë, Dn. Danielis Ionaë, Rödingiorum, fratrum; ... Dn. M. Jonae Nicolai Oriensulani, Wermelandensium, Wasboensium, atque Walhaerensium superintendentis dignissimi; ecclesiae Christi, quae Mariaestadij, nec non in Vlerffwa colligitur, pastoris ... filiorum ... 13. die Aprilis, anno 1639. in lacu Wäner, vi ventorum eversâ Cymba, inopinatè quidem, sed beatè, vitam cum morte commutantium; in ultimum pietatis officium ... conscripta; et in Regiâ Academiâ Gustavianâ, quae Dorpati est ad Embeccam, 19. Decemb. anno 1639. publicè ... non sine lacrymis recitata ab Amberno Andreae Storch, Mariaestadio, W-Gothiâ S. Dorpati: Lit. Acad.
- Tamm, Epp; Maadla, Jüri; Lill, Anne; Nurmekund, Pent 1982.** Filoloogia. – Tartu ülikooli ajalugu. I kd. 1632–1798. Koost Helmut Piirimäe. Tallinn: Valgus, lk 201–205.
- Tering, Arvo 1984.** Album Academicum der Universität Dorpat (Tartu) 1632–1710. (Publicationes Bibliothecae Universitatis Litterarum Tartuensis 5.) Tallinn: Valgus.
- Tänava, Märk 1981.** Ajaloo õpetamisest ja uurimisest *Academia Gustaviana*'s. – Humanitaarteaduste arengust Tartu ülikoolis. (Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi 10.) Toim Karl Siilivask. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 15–26.
- Varep, Endel 1987.** Tartu olustikust 350 aastat tagasi ehk Kodu-uurimise algusest. – Edasi 29. I, lk 5.
- Viiding, Kristi 2013.** Humanistlikud haridusprogrammid varauusaegsel Eesti- ja Liivimaal. – Kroonikast kantaadini. Muusade kunstid kesk- ja varauusaegsel Eesti- ja Liivimaal. (Eesti Ajalooarhiivi Toimetised. Acta et Commentationes Archivi Historici Estoniae 27.) Koost Katre Kaju. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, lk 159–206.
- Viiding, Kristi 2015.** *Non tibi per ventos veneranda Poëtica crescit...* Johannes Hörnick ja humanistlik poeetikakäsitlus varauusaegses Eestis. – Methis. Studia humaniora Estonica, nr 16, lk 179–205. <https://doi.org/10.7592/methis.v13i16.12459>

- Viiding, Kristi; Orion, Jana; Päll, Janika (koost) 2007.** O Dorpat, urbs addictissima musis... Valik 17. sajandi Tartu juhuluulet. Tlk ja komment J. Orion, J. Päll, Jane Roos, Egle Taklai, Maris Valtin, Martiina Viia, K. Viiding, Ilze Zagorska, Kristel Zilmer, toim Marju Lepajõe. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Vunk, Aldur; Laidla, Janet; Päll, Janika 2023.** Academia Pernaviensise lugu. Tartu ülikool Pärnus aastail 1699–1710. Toim Meelis Friedenthal. Pärnu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Walser-Bürgler, Isabella 2024.** A question of genre: Philip Melanchthon's oratorical debut at Wittenberg University. – *Renaissance Studies*, kd 38, nr 3, lk 363–378.
<https://doi.org/10.1111/rest.12894>
- Ülem, Laura 2010.** *Academia Gustaviana* üliõpilase Jonas Bechaeliuse „Oratio de amicitia” ja selle allikad. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, klassikalise filoloogia osakond.

Rahel Toomik (snd 1998), MA, Tartu Ülikooli usuteaduskonna nooremteadur (Ülikooli 18, 50090 Tartu), rahel.toomik@ut.ee

"I have spoken!": The corpus of academic orations at the University of Tartu during the early modern period (1632–1710)

Keywords: intellectual history, early modern orations, University of Tartu, Neo-Latin in academia

This article introduces the genre of orations, or academic speeches, at the University of Tartu during the early modern period (1632–1710) and examines their role as a central literary, pedagogical, social, and performative practice in university life. The Tartu oration corpus consists of approximately 230 printed texts, mostly in Latin, authored by both students and other members of the academic community. These speeches were composed on a wide range of topics, and for various purposes and occasions. Alongside a description of the corpus based on bibliographic metadata and a comparative analysis of its paratextual features (title pages, dedications, and congratulatory poems), the article focuses on identifying the key characteristics of the oration genre and distinguishing orations from other academic genres, particularly disputations, which have often received greater scholarly attention and overshadowed orations in historical research. The article also explores the value of orations as sources for intellectual history and considers why academic speeches and the oratory tradition have at times been overlooked or dismissed. It provides an overview of existing research on the Tartu oration corpus, offers new perspectives for understanding the genre, highlights accessibility issues related to bibliographic data, and reflects on how and why distant reading techniques used in the digital humanities could be used to further investigate and elevate the corpus.

Rahel Toomik (b. 1998), MA, University of Tartu, Faculty of Theology, junior research fellow (Ülikooli 18, 50090 Tartu), rahel.toomik@ut.ee